

1.)

Na literarnom području Bosne i Hercegovine u posljednjih nekoliko godina objavljeno je više knjiga pjesama, proze i kritike, koje su skrenule pažnju jugoslavenske književne javnosti. Dovoljno je pomenuti roman Meše Selimovića (*Derviš i smrt*), pa se taj period od nekoliko godina unazad može obilježiti kao *plodan* u najširem i najboljem smislu te riječi.

Na ovom tlu, koje je oduvek bivalo jedna kulturna i društvena raskrsnica, kako istorijska prošlost, tako i sadašnjost, dakle u specifičnim uvjetima, davana su djela posebnog obilježja.

Kada je riječ o književnosti Bosne i Hercegovine ili, preciznije, o književnosti u Bosni i Hercegovini, ne treba izgubiti iz vida njene nacionalne obojenosti, koje se, u već pomenutim uslovima, ne mogu jasno razgraničiti. Jer, stvaralaštvo tri nacije na jednom *zajedničkom* društvenom prostoru, ne može se odvojiti jasnom granicom, kao što se na drugim terenima događalo češće (Hrvatska, Srbija itd.).

Nemogućnost razgraničavanja dolazila je, ili je trebalo da dolazi, pa i nesvjesno, zbog zajedničkih ili barem sličnih uslova života. Najčešće, granice mogu biti pravljene tamo gdje je nacionalni duh jasnije izražen ili je bio. Ali, u trenutku kada su djelo i nacionalno obilježje dobijali jedan univerzalniji ton, koji je poprimao evropske, dakle i svjetske razmjere, o nacionalnoj književnosti se govori uslovno i najčešće iz informacije.

2.)

Tradicija dučić—rakićevskog modela pjesništva ili ujevićevskog bivala je presudna za mnogobrojne mlade stvaraoce, često u negativnom smislu. Ne osjećajući tradiciju bosanskohercegovačke književnosti, ma kakva ona, i u kvalitativnom i u kvantitativnom smislu, bila i opredjelivši se za neku od ustaljenih, dakle istraženih ili bar izučavanih, stvaraoci su se gubili u pokušaju nastavljanja istih, odnosno njihovog negiranja, ne shvatajući i ne uočavajući osnovnu i bitnu razliku između dvaju terena: jednog za koji su bili životno vezani i drugog kojem su se htjeli prikloniti. Istina, ovaj drugi, duhovni teren bio je za njih veoma primamljiv i obećavao je i pružao različite mogućnosti duhovnog djelovanja, ali onaj prvi, životni prostor, neminovno je na njih uticao tako da su se osjećali izgubljeni kada ga nisu prihvatili i kao duhovni. Ponekad su odavali ljude bez tradicije, bez duhovno-vremenske pozadine. Tako je i u njihovom stvaralaštvu dolazilo do jednog ne-srazmjera koji je poticao s jedne strane od prostora kojem su pripadali i nisu ga se mogli odreći, niti se od uticaja, ograditi, i svojih duhovnih težnji i potreba, koje su nalazili na drugoj. Ponovo ne uviđajući da se stavljaju u jedan apsurdan i nemoguć položaj, kako duhovni, tako i društveni u izvjesnom smislu.⁴¹

Mnogima je dakle prijetila zamka da se izgube u svojoj nemoći da se *stvaralački* odrede prema tradiciji onog životnog, dakle duhovnog, terena kojem pripadaju, a isto tako i prema svemu onome što je dolazilo izvana, prihvatajući to ili ne.

Oni, koji su otvorili ili otvaraju vrata tzv. poetskog eksperimenta, ako se o bilo kakvom eksperimentu takve vrste može govoriti — nemaju još objavljene knjige, ali se njihovo književno prisustvo itekako oseća, dakako najčešće u književnim časopisima i sličnim glasilima (Stevan Tontić, Tomislav Obradović, Branko Čučak i drugi).

3.)

Nacionalno, odnosno jezičko opredjeljenje, a što u svakom slučaju može ići zajedno, takođe je predstavljalo i predstavlja jedan od bitnih momenata u daljem stvaralaštvu najmlađe generacije bosanskohercegovačkih pisaca. Jer, *jezički momenat* kao bitno obilježje je bosanskohercegovačkog i govornog, i književnog prostora, nikako se ne može zaobići.

branko vlačić

NAD ISKUSTVIMA I GRANICAMA TRADICIJE (I)

Ratislav.

Bogatstvo, tj. raznovrsnost, kako govornog, tako i književnog jezika, koji su dakako, neodvojivo povezani, ali su uslovno odvojeni, odnosno specifičnost jezika uopšte, dolazi takođe od činjenice da je ova višenacionalna zajednica omogućila specifičnu upotrebu i razvoj jezika ovog terena. To je ujedno i neka vrst jezičke pomirljivosti i pomirenosti, koja svoje korijene vuče još iz epske tradicije, dakle — odmjerenosti, ali koje samom jeziku daju određenu dinamiku.

Uža ili šira *jezička opredjeljenja*, odnosno nacionalna pripadnost, igraju bitnu ulogu, ali struktura jezika ovog prostora, kao *poli-struktura*, iz prsto životnih itd. razloga ne dozvoljava odvajanja. Svaka *jezička isključivost* samo je *namjerna*, ali se i kao takva neodvojivo uklapa u ovu jezičku cjelinu. U već pomenuti eksperimentat ne napušta tradicionalne jezičke granice, osim u rijetkim slučajevima, kada uglavnom negira gramatičke zakonitosti, tražeći u jezičkom haosu i jezičkom apsurdnu neku vrstu slike apsrudnog života i stvarnosti.

Jezičko i nacionalno opredjeljenje može imati i druge razloge, ali kod stvaraoca ono prije svega znači *potvrđivanje* i sebe, i jezika, i nacije, u sklopu dinamičkih i statičkih odnosa koji egzistiraju u njegovom djelu. Ne kao zasebne ćelije, već kao cjelokupnost njihova, kao estetski paralelizam.⁴²

U svakom slučaju, životni prostor, dakle i duhovni, a najčešće onaj razvojni oblik (definjstvo), daju bitna i specifična obilježja jeziku bosanskohercegovačkog stvaraoca.

4.)

Kada treba izučiti ili dati sliku duhovnog profila jedne književnosti, u ovom slučaju književnosti koja je prije svega geografski određena, dakle književnosti jednog terena čije su granice uslovne, postoji čitav niz momenata koji se uključuju u krug izučavanja, kojih na drugoj strani ne bi bilo, ili bi ih bilo u manjoj mjeri. O ponekima se nekad i ne zna da postoje, ali oni u izučavanju iskrsnu i ne daju se zaobići. Nema ran kritičar bi tako nešto i pokušao, pa bi mu i djela i suština njihova izmicala iz ruku. Ali, pred svjesnim i strasnim istraživačem, otvoriće se i vrata stvaralačkog ispitivanja različitih problema. Da li će on, kao stvaralac, tada i zalutati, ili se izgubiti u nekom književnom ćorsokaku, možda se u stvaralačkim digresijama izgubiti i nestati, kao u nekom rukavcu rijeke koja ponire — manje je važno. Svakako, da svaki istraživački posao, ma kakav on bio, pa i književni, podrazumijeva punu naučnost. Ali, tamo gdje nauka prerasta u stvaralaštvo (ona je sama po sebi ponekad baš to), ne rijetko precizni mehanizam naučnog aparata biva zaustavljen. Tada se pred kritičarom otvaraju tamni ponori umjetnosti — i on postaje ili prerasta, ako se tako može reći u eseistu, koji nije daleko od pjesnika. Djelo samo postaje povod, naslov, inspiracija za stvaralačku ličnost kritičara. Takve šanse pruža i mnogobrojna, nova kritička metoda. Stoga je i sve teži položaj književnog kritičara koji je, u posljednje vrijeme, sve više — stvaralac; dakle — umjetnik.

Nimalo nisu nenormalni otpori *tradicionalne kritike* (skerličevi učenici, koji su ga u stvari iskrivili), koja postepeno gubi svoj položaj i značaj (ne računajući i onaj kulturno-istorijski). Ali, još je normalnija pojava kritičara koji, pored zaista *naučnih* metoda, čini izlete u esejistički način pristupa djelu. Savremena kritika, uz svu naučnost koju može da posjeduje, djelo je *stvaraoca* i samim time podrazumijeva izvjesne isključivosti.

Književna pojava Novice Petkovića izazvala je različite otpore. U jednom polemičkom tonu, koji je često prevazilazio granice polemike, došlo se do čitavog niza novih saznanja. Istina, mnogima ta saznanja nisu išla u korist, i nisu ih, samim time ni prihvatili.

Preispitivanja dela, za koje se do tada smatralo da su neosporne vrijednosti, a takvih u umjetnosti — nema, izazvala su žučna reagovanja, ali su ona uglavnom dolazila od

onih, koji su time direktno bili pogodeni. Na drugoj strani, najmlađi stvaraoči su takođe aktivno učestvovali u tim ispitivanjima tradicionalnih vrijednosti, pa se i u književnim časopisima, u posljednje vrijeme, osjetilo njihovo živo reagovanje i smisao za refleks. Tada su i oni posezali bilo kao pjesnici, bilo kao eseisti i kritičari, u zanosima, ali i sa smislom za uočavanje, za raznim ispitivanjima datih problema. Dakako, da su mnogi pokazali i svoju vlastitu nemoć da, kao i što misle i osjećaju, i pišu na takav način, koristeći se šablonskom kritikom, protiv koje se bore, ali koju su ipak iskreno osjećali, kao kliširan odnos, prema već iskliširanim književnim modelima, a samim time i njima sličnim sudovima.

I dok je jedna ustoličena književna generacija u Sloveniji oštro se suprotstavlja pojavi Tomaža Salamuna, ili u Hrvatskoj na pojavu Gorana Babića itd., dakle, dok su se drugi pojavljivali ili su se već pojavili, pa tek onda polemisali, u Bosni i Hercegovini jedna generacija tražila je, na teorijsko-kritičkom planu, novu odskočnu dasku sa koje bi mogla produžiti književnu tradiciju, kritički se odnoseći prema njoj, otvarajući, dakle vrata u nove književne prostore.

U međuvremenu su objavljivane i objavljuju se nove knjige poezije, proze i kritike, iz kojih se i ove dileme na izvjestan način osjećaju. Ali, govoreći o svakoj od njih posebno, može se govoriti i o *autentičnim dilemama*. Dakle, to su ostvarenja posebnih tonova bosanskohercegovačke književnosti, te se ovaj rad treba posmatrati kao jedan uopšten uvod u pojedinačne slučajeve, a da se pri njihovom posmatranju uoče rasstrzanosti između okoštalih modela pjevanja i nastojanja da se, ako ne u stvaralaštvu, a ono bar na kritičko-teorijskom planu postigne nešto novo.

5.)

U okvirima različitih uticaja, u bosanskohercegovačkoj književnosti, pojavljuje se nekoliko mladih autora, koji, u novom odnosu ka književnoj tradiciji, razbijaju njene granice i šireći ih traže novi izraz i nove poetske mogućnosti. Novi modeli pjesništva, koji trebaju odgovarati vremenu u kojem ova djela nastaju, ne mogu se svesti na dimenziju vremena u kojem nastaju, ali kojem neosporno pripadaju.

Pjesnici koji služe eksperimentu (opet uslovan termin), u svakom slučaju otkrivaju nove poetske mogućnosti. Možda je i ovaj termin a i sam čin eksperimenta nužno zlo. Nad jednim takvim, stvaralačkim eksperimentom, nad onim što on sam po sebi *stvara*, u časovima dileme, nad shvatanjem vlastite nemoći, i u otkrivanjima bezbrojnih mogućnosti poetskog izraza, prelamaju se dva vremena i dva shvatanja. Mnoga djela će imati samo onaj, ali i bitan, kulturno-istorijski značaj, a rijetka će, ukoliko budu posjedovala onu neprekidnu dinamiku rastrzanosti između novih sadržaja i starih načina oblikovanja — živjeti. Biće to vrijedni svjedoci o borbi između težnji i moći, u kojoj je mali broj njih, u korijenu jezičkog modela, u sadržajima, u cjelokupnosti bitnih momenata, u dinamici dileme, u novim estetskim odnosima, u samoj organskoj strukturi djela itd. — postigao krajnji cilj.

Jedan dio njih će u svojoj isključivosti samo, ostaviti djela koja će, u granicama svoga umjetničkog eksperimenta, dakle, i eksperimenta u jeziku, ostaviti vrijedna djela koja svojom dinamikom krajnje isključivosti govore i o negativnim osobinama eksperimenta u književnosti, kojeg sa sobom nose svi prelomni periodi u bilo kojoj umjetnosti, bilo kojoj tradiciji.

*1 Da ne bih bio pogrešno shvaćen, moram naglasiti da ovdje ne mislim da se jedan stvaralac ne može prema svom sopstvenom nahodjenju opredjeliti za ovu ili onu književnost, odnosno naciju, kojoj neosporno pripada. Rijječ je samo o nemogućnosti apsolutnog prostora u kojem se stvaralac nalazi.

*2 To jest zajednički i paralelni život svih estetskih momenata (oni mogu biti: jezički, socijalni itd.).

Sarajevo, maja 70.

ranko risojević

erotske pesme

EROTSKE PESME U POHVALU ŽENI

vitke su ti noge kao u ždrebice
dok očekuje pastuva
što nemirno sklapa oči
i širi nosnice

a on uspokojen
među nogama ti zri

OH TVOJE MISLI

oh tvoje misli
dok vesela prelistavaš
kalendar sa popisom
plodnih dana

kako bi ga uzjašila
i kamdžijom poterala
u nesvesnicu

ipak drhtavom rukom
ispisuješ neprekidno
te zle dane u kojima
ud miruje

NOVA ODISEJA

kao odisej u zemlji koju ne poznaje
dišem i motrim azur dišem i motrim
a tvoje se telo tvoje se grudi tvoje
se oči napajaju sokom moga tela
vinom mojih usta slašču moga uda
a tvoje se srce zanosi novim ritmom
i krv se menja življe i neodređenije

ispružen između tvojih nogu
cseam toplotu života i milinu
a azur se preselio u tvoje zenice
i poigrava neomeđen

diše tvoja čarobna ptica i oseća je
moj jednooki kiklop pravosnažni
izgubljenik i miljenik bogova

DRAŽ KOLIBE

koliba dana narasta do sebe
vraća se sok iz kore u korenje
pun dlan radosti na stolu počiva
koliba urasta u paprat i stenje

na dlanu dvoje u zagrljaju
vazneseni u prisustvu cveća
čas su na proplanku pa padaju
kroz krošnje u kola smeća

on mora pustiti da ga nosi telo
samo jedan organ ima samo nagu
koliba polje svemir sve se svelo
na truplo što je na života pragu

miriše cveće na kome počivaju
kao kocka leda kad se blago topi
njegov ud i njena ptica napokon spavaju
na svojoj planeti u svojoj Evropi

zvonimir husić

voće za djevojčicu

O PROLAZNOSTI

Jednom će ova usta reći
tako se ljubi sloboda pristaje na šutnju
tako se gube prijatelji ljube mrtvi
ova kretnja ruke spremne da grli
tek je nagovještaj onima što slijede
a nikoga nema
prazan stol i prazne čaše
prozor zagledan u mračna sebe.
Zar sam dostojan bolje kobi
koji sam pristao na pomirbe.
Minulosti moja slaba koristi ovoj tugi
bit ćemo jednom suočeni
bez ikakve nade bez prosjeda
jer usta će ova reći
dijete na mom tragu spremno je da plače
kako uostalom počinje i završava putovanje.

SPLAVAREV SAN

Na dnu rijeke zrcali se moje lice
sjećanjem bez tuge slikama već spranim
uvježbavajući trpnju putovao sam viru
posustao na veslu shrvan da se branim.

Sad pogubu sriču uzdignute pesti
govornici vajni ponad mudre vode
uzaludno traže pomireno tijelo
što niz rijeku moru posrebreno ode.

PRELUDIJE ZA APRIL

April srpljivost u granju
ponovljene kretnje zaobilaznje bližnjeg
više nema razloga za sumnju
taj ritual je uvježban do ekstaze
tek iz prikrajka nas motre
kako nesmotreno gubimo visinu.
Sada smo ovdje pogubljeni do očaja
na dnu rijeke i nas isto srebro sniva
mala čednost smjernost putovanja
smjelost da se život po sumraku pamti.
Sa mog lica kaplje cjelov
ne strahujte to se samo oblak prazni.

SANJAR

Ponovno vraćanje tebi i kopnu se vraća brod
kao razdragano dijete kojemu je dopušteno
da u tvom krilu svoj grob sanja
grubo prevaren i jedva vidljiv.

Tko će rekvijem pjevati toj lađi
od koje preosta mirisni ugarak
što ga kroz noć nosi sanjar.

★
još ste oni sklupčani u lišču
koji se u sumrak svjetlima rvu.

A put do vaših fajni vodi kroz inje.

VOĆE ZA DJEVOJČICU

I poslije svega ima nade
nakon boja poraženom vino
iza mraza za djevojčicu voće
ispod čijeg čela pritajeno sniva more.

ODISEJ

Ne ostavljalj traga
ni pomena vrijedna nije tvoja hrabrost
već si određen za kušnju
putovanje koje počinje i završava kopnom
s kojeg kamenje bi moru
koliko je slavno tvoje ime.
Ne hodočaste tebi ljubavi radi
otrcanost davna sfrula pod balkonom
dovoljno je zapjevati u inat moru
već ti nebo zvijezdom maše koja pada
Penelopo mudra koja kazna Odiseju
koji ležaj od iskona ište
smrtno ljubljen s ognjem na usnama.
Ne ostavljalj traga
ovaj oltar bit će plijenom nevjernoga
pjesma kojom vatru slaviš
već ko sprdnja služi onom
što sa ognjišta tvoje pepeo u vjetar baca.